

Tabel 1. Getelde aantallen in januari 2008 (voorlopige cijfers) in vergelijking met het gemiddelde van de voorgaande vijf midwintertellingen (afgerond). Weergegeven zijn de soorten met meer dan 1000 exemplaren in januari 2008.

Soort	Geteld in 2008	Gemiddeld 2003-2007
Roodkeelduiker	1.615	300
Dodaars	3.782	3.600
Fuut	15.235	22.000
Aalscholver	24.616	25.000
Grote Zilverreiger	1.234	470
Blauwe Reiger	7.875	7.500
Knobbelzwaan	31.088	29.000
Kleine Zwaan	10.458	11.000
Wilde Zwaan	1.688	2.200
Taigarietgans	2.624	2.400
Toendrarietgans	148.975	140.000
Kleine Rietgans	6.503	9.700
Kolgans	674.780	720.000
Grauwe Gans	254.655	240.000
Soepgans	10.215	11.000
Grote Canadese Gans	13.907	10.000
Kleine Canadese Gans	1.350	390
Brandgans	488.381	380.000
Rotgans	41.326	37.000
Nijlgans	14.281	13.000
Bergeend	41.617	47.000
Smient	592.212	760.000
Krakeend	25.348	21.000
Wintertaling	27.375	32.000
Wilde Eend	307.581	350.000
Soepeend	12.605	12.000
Pijlstaart	15.257	22.000
Slobeend	7.825	7.300
Tafeleend	32.055	42.000
Kuifeend	203.478	170.000
Topper	99.402	45.000
Eider	79.567	95.000
Zwarte Zee-eend	34.456	39.000
Brilduiker	12.068	14.000
Nonnetje	2.834	4.000
Middelste Zaagbek	6.595	8.100
Grote Zaagbek	4.074	10.000
Waterhoen	19.545	17.000
Meerkoet	214.660	240.000
Scholekster	175.386	200.000
Kluut	6.174	2.100
Goudplevier	24.679	46.000
Zilverplevier	28.955	25.000
Kievit	65.858	140.000
Kanoet	51.271	63.000
Drieteenstrandloper	12.045	9.200
Bonte Strandloper	268.078	210.000
Kemphaan	1.072	470
Watersnip	1.017	730
Rosse Grutto	78.011	47.000
Wulp	128.229	150.000
Tureluur	11.630	12.000
Steenloper	6.098	4.700
Kokmeeuw	157.162	170.000
Stormmeeuw	159.400	190.000
Zilvermeeuw	80.928	110.000
Grote Mantelmeeuw	6.173	7.600

Cetti's Zanger en Graszanger: een wintergevoelig duo

Het zal weinigen zijn ontgaan, dat zowel Cetti's Zanger als Graszanger in de afgelopen jaren bezig waren met een opmars. Maar zo snel als beide soorten hun areaal uitbreiden, zo snel kunnen ze ook weer verdwijnen. Dat bleek ongeveer 30 jaar geleden, toen streng winterweer een abrupt einde maakte aan hun plotselinge succes. Het is aannemelijk dat het relatief grote aantal vorstdagen van de afgelopen winter opnieuw voor een terugslag heeft gezorgd. De komende periode zal dat moeten uitwijzen. In dit artikel beschrijven we de populatieontwikkelingen van beide soorten in ons land. Daarvoor zijn de door de Commissie Dwaalgasten Nederlandse Avifauna (CDNA) aanvaarde gevallen geanalyseerd, evenals de waarnemingen uit de databases van het Bijzondere Soorten Project (BSP) en Waarneming.nl.

Overeenkomsten en verschillen

Beide soorten verschillen in veel opzichten van elkaar, maar er zijn ook enkele opvallende overeenkomsten. Zo voelen ze zich allebei thuis in moerasachtige gebieden en rukken ze in dezelfde jaren op vanuit Zuidwest-Europa. De Cetti's Zanger vestigt zich vooral in struikgewas, terwijl de Graszanger zich doorgaans ophoudt in zeggen-, biezen- en grasvegetaties. De geluiden van laatstgenoemde zijn eentonig en onopvallend, maar daar tegenover staat dat hij tijdens zangvluchten met zijn witte staarttoppen pronkt – vandaar zijn oude naam Waaiersaarrietzanger. De Cetti's Zanger leidt een teruggetrokken bestaan en valt hoofdzakelijk op door zijn harde en explosieve zang. Het vaststellen van een broedgeval van deze soort wordt bemoeilijkt, doordat hij zich zo weinig laat zien. Bij de Graszanger is het de moeilijkheid dat hij zich polygaam gedraagt en dat ook ongepaarde mannetjes tot nestbouw kunnen overgaan.

Verschillende seizoenspatronen

Beide soorten staan bekend als standvogel. Nieuwe gebieden worden gekoloniseerd door – vooral jonge – vogels die in de zomer en herfst rondzwerven. Maar er treden ook verplaatsingen op in het voorjaar. Met name ringmeldingen verschaffen informatie over de omzwingingen. Een interessante terugvangst was bijvoorbeeld die van een eerstejaars Cetti's Zanger die op 16 juli 1973 bij Lokeren in België werd geringd en op 28 oktober 1973 in een net hing in de Dordtse Biesbosch. Ook de vondst van een ring van een op 14 april 2003 bij Castricum geringd exemplaar in een braakbal van een Torenavalk bij Wervershoof op 4 juni 2004 spreekt tot de verbeelding.

Beide soorten kunnen het gehele jaar in Nederland worden waargenomen. Het seizoenspatroon van de Cetti's Zanger wordt echter in sterke mate bepaald door zijn zangactiviteit. Zo wordt hij aan de start van

het broedseizoen in april en mei het vaakst gehoord en valt de waarnemingsdip in juli en augustus samen met de 'zwijgzame periode', die ook bij veel andere zangvogels optreedt (figuur 1). De najaarspiek komt gedeeltelijk voor rekening van ringvangsten, maar hangt ook samen met een opleving in de zangactiviteit. Tijdens de korte winterdagen zakt het aantal waarnemingen flink in.

Ook bij de Graszanger bereiken de waarnemingen een dieptepunt in de winter. In goede jaren neemt het aantal in het voorjaar en de vroege zomer gestaag toe, om vervolgens in augustus en september te pieken (figuur 1). Behalve territoriale mannetjes worden er met enige regelmaat ook niet-zingende exemplaren opgemerkt, wat bij de heimelijke Cetti's Zanger veel minder vaak gebeurt. Vergeleken met andere zangvogels kan de Graszanger nog laat in het seizoen tot broeden overgaan. Een paar in de Wieringermeer in 1976 zat in de laatste dagen van september nog op eieren en voerde op 13 oktober hun kroost. De jongen uit een eerste legsel kunnen zelfs later in hetzelfde jaar een broedpoging ondernemen.

Vette jaren, magere jaren

Het eerste geval van de Cetti's Zanger betreft een ringvangst bij Budel op 6 oktober 1968. Het volgde op een reeks waarnemingen in België, waar de soort voor het eerst in 1962 werd vastgesteld en sinds 1964 broedvogel was. Het eerste Nederlandse geval van de Graszanger liet niet lang op zich wachten en betrof een zingend mannetje in augustus en september 1972 bij Makkum. Gelijk vanaf het begin namen beide soorten flink toe. Een maximum werd bereikt in 1977, toen 38 Cetti's Zangers (26 gevallen) en 22 Graszangers (10 gevallen) door de CDNA werden aanvaard. Het totale aantal meldingen lag nog hoger. Zo werden er door SOVON voor dat jaar ongeveer 60 territoria van de Cetti's Zanger en 30 van de Graszanger opgetekend.

Graszanger man bij Beugen,
Noord Brabant, 9 september 2008.
Foto: Harvey van Diek

Nieuwe BSP-soorten: Griel en Bosgors

De Commissie Dwaalgasten Avifauna Nederland heeft besloten met ingang van 1 januari 2009 Griel en Bosgors niet meer te beoordelen omdat de soorten te frequent in ons land zijn waargenomen de afgelopen jaren. Waarnemingen van deze fraaie soorten, voorzien van een beschrijving of bijvoorbeeld een foto, zijn vanaf genoemde datum welkom bij het Bijzonder Soorten Project - niet broedvogels (BSP).

BSP contactpersonen

Vincent Martens en Bart van Buren, contactpersonen voor het BSP in resp. district 6 (Overijssel-west) en district 11 (Veluwe) hebben aangegeven helaas te moeten stoppen als contactpersoon. Vincent en Bart, heel hartelijk bedankt voor jullie inspanningen de afgelopen jaren!

We zijn dus op zoek naar vogelaars die in deze districten waarnemingen van schaarse en zeldzame soorten willen controleren en waar nodig ruggespraak houden met de waarnemers. Daarnaast zijn we nog op zoek naar een contactpersoon voor Noord-Holland-noord (incl. Texel, district 1) Heb je interesse neem dan even contact op met Arjan Boele (arjan.boele@sovon.nl, 024-6848111).

Voor het doorgeven van waarnemingen en/of informatie over het project (soortenlijst, contactpersonen) zie www.sovon.nl. Post voor de contactpersonen loopt via het SOVON-kantoor.

Onder invloed van streng winterweer in 1978/79 ging het opeens snel bergafwaarts. In 1979 werden er voor het eerst sinds 1970 geen Cetti's Zangers geringd, wat duidde op geringe dispersie na de broedtijd. Het toeval wilde dat de CDNA na het topjaar 1977 had besloten om de Cetti's Zanger vanaf 1 januari 1979 alleen nog te registreren en niet meer te beoordelen. Hij was te algemeen geworden, en een steeds kleiner deel van de meldingen werd ingediend. Na de onverwachte afname duurde het tot 1 januari 1986, voordat de CDNA hem weer als beoordeelsoort opvoerde. De Graszanger had het eveneens moeilijk, al wist hij zich in zijn Zeeuws-Vlaamse bolwerk te handhaven. Na drie strenge winters midden jaren tachtig was dat evenwel vrijwel voorbij.

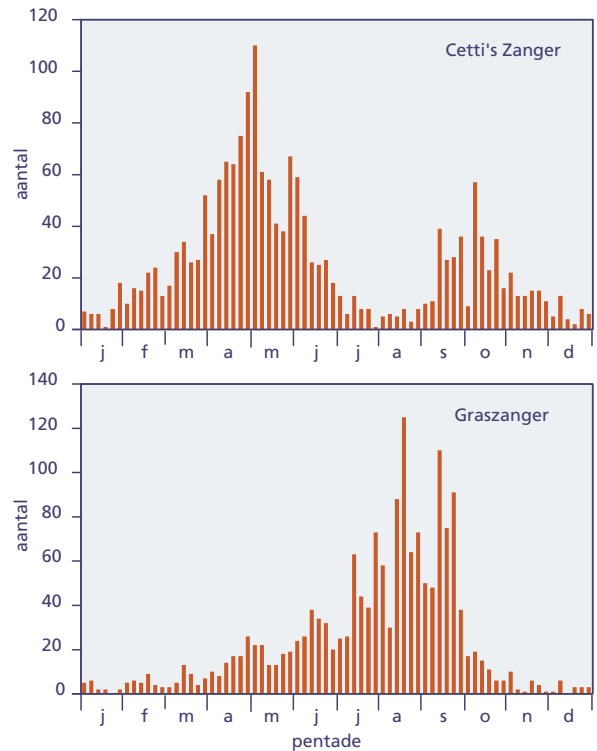
In het afgelopen decennium, geholpen door een lange reeks van (zeer) zachte winters, ging het beide soorten opnieuw voor de wind. In 2007 werd het aantal territoria van de Cetti's Zanger geschat op 70-80 en dat van de Graszanger op 80-100 en in 2008 zal het aantal nog verder zijn gestegen. Het is dan ook niet verwonderlijk dat de CDNA in deze periode stopte met de beoordeling van Graszanger en Cetti's Zanger, vanaf 1 januari 2001 resp. 1 januari 2004. Figuur 2 illustreert de populatieontwikkeling van beide soorten.

Voorkeur voor het zuidwesten

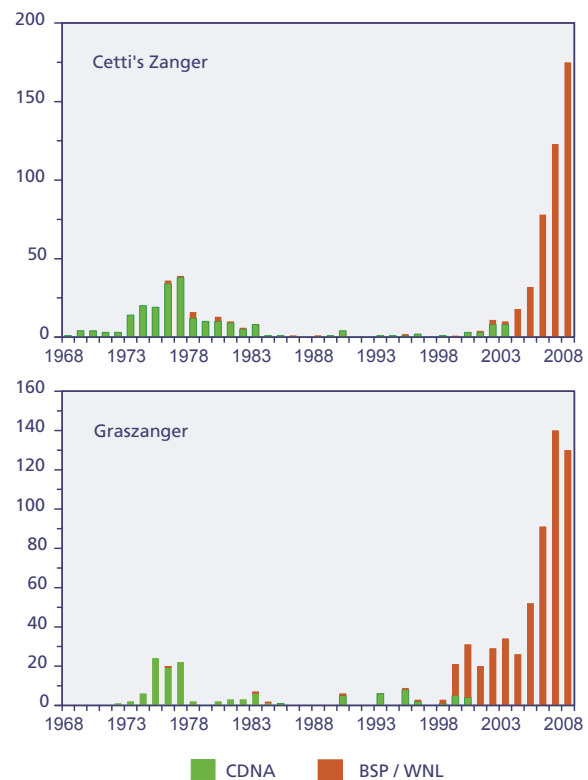
Zowel in de jaren zeventig als in het afgelopen decennium was de verspreiding van de Cetti's Zanger hoofdzakelijk beperkt tot het zuiden en westen van het land (figuur 3). In de provincies Groningen, Friesland, Drenthe, Overijssel, Gelderland en Utrecht bleef hij zelfs ronduit zeldzaam. De belangrijkste kerngebieden waren in beide perioden de Biesbosch, de Rijnmond, de noordelijke Delta en Zeeuws-Vlaanderen, met een opmerkelijk bestendige kern daarbuiten in het Zwanenwater (Noord-Holland)

Op de drie vinkenbanen in de duinen van Kennemerland worden met name sinds de millenniumwisseling regelmatig Cetti's Zangers gevangen. Alleen al bij Castricum werden er tussen 2002 en 2006 tien geringd, waarvan negen op grond van vleugelmaten en gewichten als vrouwtje konden worden gedetermineerd. Vrouwtjes reageren mogelijk 'beter' dan mannetjes op de zangfragmenten die worden afgespeeld om de soort te lokken. Het aantal veldwaarnemingen van Cetti's Zangers in Kennemerland is – opvallend genoeg – op de vingers van één hand te tellen; kennelijk willen de luidruchtige mannetjes zich hier (nog) niet vestigen.

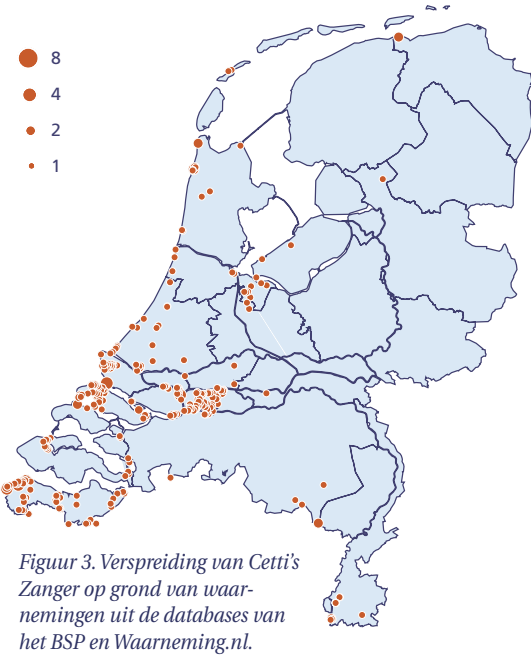
De grootste concentratie Graszangers bevindt

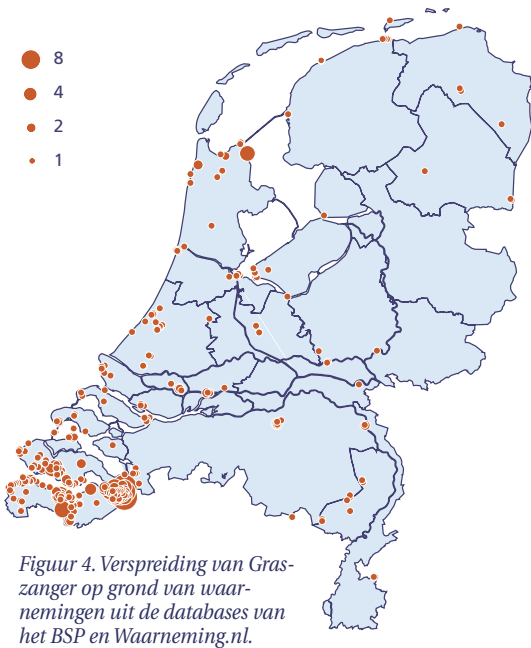
Figuur 1. Seizoenspatroon van Cetti's Zanger (boven) en Graszanger (onder) op grond van waarnemingen uit de databases van het BSP en Waarneming.nl.

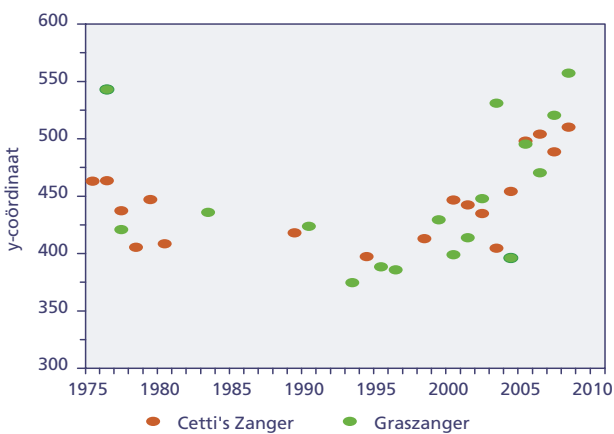
Figuur 2. Populatieontwikkeling van Cetti's Zanger (boven) en Graszanger (onder) op grond van de CDNA-gegevens en de waarnemingen uit de databases van het BSP en Waarneming.nl. Het aantal in de waarnemingenreeks is de som van het maximaal aantal per kilometerhok.

Figuur 3. Verspreiding van Cetti's Zanger op grond van waarnemingen uit de databases van het BSP en Waarneming.nl.

Figuur 4. Verspreiding van Gras-zanger op grond van waarnemingen uit de databases van het BSP en Waarneming.nl.

Figuur 5. Zwaartepunt van de 3-10 meest noordelijke waarnemingen per jaar (300 is ter hoogte van de zuidpunt van Limburg, 600 ter hoogte van Terschelling).

Cetti's Zanger, 4 maart 2008 in Vlaardingen.
Foto: Chris van Rijswijk

zich sinds jaar en dag eveneens in het zuidwesten van het land, in het bijzonder in Zeeuws-Vlaanderen (figuur 4). Het Verdrongen Land van Saeftinge was vanaf het begin het belangrijkste kerngebied; ongeveer driekwart van de 186 territoria in 2001-06 werd in Saeftinge vastgesteld. In recente jaren is de soort ook op verscheidene andere plekken in de Delta aangetroffen. Daarnaast dringt hij, vergeleken met de Cetti's Zanger, vaker door tot de noordelijke provincies, zoals diverse waarnemingen langs de Friese en Groningse kust aangeven, en komt hij iets vaker in het diepe binnenland voor. Enige watervrees lijkt de Gras-zanger wel te hebben, want het aantal waarnemingen op de Waddeneilanden valt tegen. Dat de soort, in tegenstelling tot de Cetti's Zanger, slechts enkele keren op de Britse Eilanden is vastgesteld, lijkt dat te bevestigen. Beide soorten zijn de laatste jaren overigens steeds verder naar het noordoosten van ons land opgerukt (figuur 5).

De toekomst?

Zullen we opnieuw meemaken dat beide soorten (nagenoeg) uit ons land verdwijnen of krijgen ze nu pas echt vaste grond onder de voeten? De antwoorden op deze vragen laten zich moeilijk voorspellen en daarom is het belangrijk (en leuk!) om de populatieontwikkelingen op de voet te blijven volgen. Dat kan door consequent alle waarnemingen te verzamelen. En dat lukt alleen wanneer de veldmensen de weg naar het BSP en Waarneming.nl blijven vinden. Als we de Klimaatatlas mogen geloven, dan dringen beide soorten binnen 100 jaar nog door tot in Denemarken en Zuid-Zweden. Kortom, laat de aandacht niet verslappen en geef ze door, die Cetti's Zangers en Gras-zangers!

Verwijzingen

- van den Berg A.B. & Bosman C.A.W. 1999, 2001. Zeldzame vogels van Nederland (Avifauna van Nederland 1). Eerste, tweede druk. GMB-uitgeverij, Haarlem.
- Cramp S. & Perrins C.M. (eds.) 1992. The birds of the Western Palearctic, 6. Oxford University Press, Oxford.
- Hagemeyer E.J.M. & Blair M.J. (eds.) 1997. The EBCC atlas of European Breeding Birds: their distribution and abundance. Poyser, Londen.
- Huntley B., Green R.E., Collingham Y.C. & Willis S.G. 2007. A climatic atlas of European breeding birds. Lynx Edicions, Barcelona.
- Levering H.P.A. & Keijl G.O. 2008. Vinkenbaan Castricum 1960-2006 – een halve eeuw vogels ringen. VRS Castricum, Castricum.
- Scharringa C.J.G. & Osieck E.R. 1979. Zeldzame vogels in Nederland in 1977. Limosa 52: 217-232.
- Tekke M.J. 1974. Het voorkomen van de Cetti's Zanger, *Cettia cetti*, in Nederland van 1968 t/m 1973. Vogeljaar 22: 780-781.
- van der Vliet R.E., van der Laan J. & CDNA 2001, 2004, 2005. Rare birds in the Netherlands in 2001; in 2004; in 2005. Dutch Birding 23: 315-347; 26: 359-384; 27: 367-394.
- Zijlstra M., Dubbeldam W. & Reeze H. 1978. Broedgeval van de Waaiersaart-rietzanger *Cisticola juncidis* in Nederland. Limosa 51: 69-73.